

TANULMÁNY

KASSAI KELEMEN JÁNOS

LADÁNYI MIHÁLY*

Ladányi s egy sor nemzedéktársa költészetét alapvetően meghatározza, hogy indulásuk, költői eszmélésük 1956 utánra esik. Míg a közvetlenül előttük járó nemzedék, még Váci esetében is, jelenünket jó ideig a múlt szemszögéből nézte, s a hibákat az óriási vívmányok mellett törpének látta, Ladányiék számára a jelen már eleve adott, költői tapasztalatszerzés szempontjából csak a jelent ismerik. A szocializmus alapjai lerakásának időszakában a feladatok alapvetően megváltoznak, a frontok eltolódnak. A fő ellenséget már nem a szocializmus többé-kevésbé felmorzsoltságszerű ellenségei, hanem saját hibáink jelentik. Törvényszerű optikai csalódás, hogy a szocializmus barikádjain kívül eső erők hiányában ezek a hibák megnőnek. Ennek a helyzetnek sok esetben az a következménye, hogy elvész az előző évek sok tekintetben kamaszos romantikája, a költői kamaszkor határa viszont kitolódik. Így sajátos pszichikai feszültség támad, melynek mélyén kielégítetlen tettvágy munkál. Egyesek ezt a tettvágyat a szellem kalandjaiban vezetik le; intenzitásában igyekeznek átélni a kort, mint Juhász Ferenc; mások viszont nosztalgiákba menekülnek, életmódjuk megválasztásával igyekeznek „pöttyzgalma-
kat” nyerni, mint Ladányi.

Míg a társadalom viszonylag széles rétegeiben van ennek a magatartásnak s a neki megfelelő életérzésnek bázisa, az ilyenfajta költészet mégsem esik irrodalmunk fő áramán kívül, de abban a pillanatban megszűnik a varázsa, ahogy eltűnik a mögötte levő egyre csökkenő társadalmi bázis (nagy tömegek új életmódba való bekapcsolódása). Ennek alapján mutat rá Diószegi András, hogy a jövőben komoly válság fenyegetheti Ladányi Mihály költészetét. Ez a figyelmeztetés már csak azért is komolyan vehető, mert ahogy a kritika is kimutatja, Ladányinak első kötetétől a negyedikig megtett útja a lényeges kérdésekben nem hozott szemléleti fejlődést, csak ugyanannak az életérzésnek egyre tökéletesebb kifejezését mutatja.

Ladányi 1959-ben megjelent első kötetének — *Az út kezdeté-nek* — legkorábbi versei 1954-ből valók. Mint annyi kortársának pályakezde, az övére is a város felfedezésével együttjáró kétségek-örömök jellemzők. A város csodálkozást és idegenkedést kelt benne, s még gyakran idézi a falut, a gyermekkor emlékeinek világát, hol „Tóth Márton holt nagyapámnak / mutatójja minden kútgém”.

Erős benne a származás tudata, úgy érzi, a falu örökre magáénak tudja, meghatározza sorsát: „Bármerre járok én / zsbongó tereken / betonmezők homályán / itt bandukol velem / egy kis pásztorgyerek / tereli álmaim / szótlan akár a bálvány.”

A város külső, képi megjelenítésében is érvényesül még a falusi látásmód: a várost sokszor egy-egy természeti jelenséghez hasonlítja: „betonmezőkről”, „toronyos, zengő pesti tájról” beszél. Hasonló alapanyagú képek még a következő kötetben is gyakran találhatók: „Reggeltől ideig / gép-ökröket kell vasakka' etetni / emeletet kazlát kell rakni” — olvashatjuk az *Ismerősök* c. versben, a *Filmkockák*-ban pedig ilyen sor fordul elő: „Hunyorgó sötét szerű már az utca”.

Az első kötetnek a várost a falu képeivel látató világa annak az érzésnek formai vetülete, hogy az új környezet még nem fogadta be a költőt: „Ennyi eddigi életem: / jöttem a Kőrös mentiből, / élek a Duna mentiben” — írja, jelezve, hogy élte a környezet, az életmód megváltozásával tartalmában mit sem változott. Legföljebb az idegenség érzése nagyobb: „Zsebemből öklöm húzza itt / neonok közt holdat lesek / s szívek testvéri jeleit”.

A hold is a falu világához tartozik („A Tejút porában / öregapám bolyong, / kőcs kis puliként / kíséri őt a hold), s mint a városnak, a civilizációnak ellentéte, következetesen a neonfényvel társítva jelenik meg: „Neonok közt feljött a hold”.

Várostól való idegenségét nem csak a kép-anyag eredete sejteti (ez sokszor inkább arra mutat, hogy az új élményeket költőileg még nem emésztette meg)

* A tanulmány szerzőjének korábbi írásait Kelemen János néven közzöltük. (A szerk.)

tól. Így a képek s a gondolati tartalom sokszor külön vágányon futnak, nem oldódnak szervesen egymásba.

A mondottakat az támaszthatja alá leginkább, ha az idézett két versben megfigyeljük, a szép képek, megiszemélyesítések mennyire csak a felsorolt jelenségek dekorációi, mennyire nincsenek átélkesítve a természetben kialakuló konkrét emberi viszonyok rajzával. (A tárgyakkal azt a fajta átélkesítést hiányoljuk itt, melynek legszebb példái József Attilánál fordulnak elő: „... gépek mogorván szövik / szövönök omló álmait”.)

Ladányit mégis az *Öklök és tenyerek* avatta nemzedéke jelentős költőjévé. Innen már egyenes az út az utóbbi évek jelentős verseihez — különösen két téma vonatkozásában.

Az egyik szál az 1963-ban megjelent *Tűnődő-höz* vezet, melyet a kritika méltán fogadott el a költő mondanivalóját jellegzetesen kifejező versként. Erre a szála fűződnak azok az alkotások, melyek a forradalomnak a hétköznapiakba való belesimulását panaszolják, a kamasz felnőttség cseperedését, aki elfeledte a tiszta lelkesedést, és semmi kedve ahhoz, hogy Kubába menjen önkéntesnek.

„... Valami tisztességes / hőstettet szerettem volna véghez- / vinni, erőt öntve az emberekbe...” — olvashatjuk a *Bánat*-ban. A kor feltérképez, minted, egyre kevesebb teret enged az egyéniségnek, „egy tisztességes hőstettnék”, míg rájövünk, hogy a felmért világban elfogynak a felfedezésre váró dolgok. *A nap alatt* c. versnél vagyunk („nincs egyetlen indulat / a pszichológiai grafikonon túl...” stb.), s bár a vers mögött valamiféle szép tettvágy, egészséges elégedetlenség húzódik meg, mégsem fakad a kor teljes megértéséből, ha ez egyben a világ birtokbavételétől, mint az elszürkületől való félelem is. A kornak csak az lehet igazi énekese, aki felismeri, hogy új feladatok léptek előtérbe, melyek nem huszáros hőstetteket, hanem a mindennapi munka, a szellem erőfeszítéseit követelik.

A másik szála az ars poetica-szerű versek fűződnék fel, s különösen a negyedik kötetet készítik elő. Itt a következő a fejlődés iránya: a költőt először a költészet kérdései általában izgatják (szintén az elszürkületől s a polgári konformizmus térhódításától való félelem szempontjából), később pedig egyre inkább saját maga kerül előtérbe: a szegény költő a világgal való konfliktusában. E versek élén (*Az elégedetlen szonettjei* állnak.

*S kiáltok: új zenét, frisset, valami mást
fűjjetek, mielőtt mindenki elaludna!
Dörrenő vaslemez a lány zenekarokba,
zizegő újságot és ajtócsapkodást!*

Az elégedetlen szonettjei mögé sorakoznak a kötet olyan versei, mint a *Vidéki kávéházban*, *Prospektus*, *Szabályos költemény* vagy *Domino*, *Groteszk* stb. Az előbbieken maga műsájának „vérmes paraszti arcát” állítja szembe a műsájával, „ki Párizsban volt egyszer utcalány”; az utóbbiakban pedig a kávéházi költők elszaporodó hadát támadja szellemesen.

A költő által követelt új zene mindig akkor hallható ki, amikor a vers odatalál, ahová vágni akar, amikor az objektíve létező negatív jelenségek ellen irányul, melyek nemcsak maradványok, hanem olykor újjászületnek proletár talajon is.

A polgári életforma elleni harcának egyik fő területét a kocsmát és kávéházat választja. *Kávéház* c. versében Moldova tollára illő típusokat mutat be nagy realizmussal, de néha maga is belesik e típusok hangulatába. Az életenkívüliség, az időtlenség hangulata, megcsap pl. a *Félsziget*-ben: „Elnyújtózom és emlékeimre gondolok / az életem felén, amely oly változatlan, / akár a mai est, / a tegnapi, / vagy tizenöt év múlva”.

De a költő megtalálja a módot, hogy a munkások, a kisemberek oldaláról hadakozzon a dekadencia ellen. Ezek a legmeggyőzőbb versei. Ilyenek a *Vasárnapi beszéd* c. ciklus darabjai, melyekben megfigyelhetjük nagy hódítását, azt a prózaiságot, mely egy sajátos költőiség forrása. E prózaiság nem annyira a külső formában, a ritmikában szembeötlő vagy új, mint inkább a szintaktikában, bizonyos szavak, mondatfordulatok, kötőszavak használatában. Ezt a hangot később egyre tudatosabban vallja magáénak, bár a benne levő lehetőségeket sokoldalúan aknázza ki már az *Öklök és tenyerek*-ben, más eszközökkel, bizonyos akusztikai-hangulati-gondolati ellentételéssel, pointírozással váltogatva (pl. *Torzó*).

A harmadik kötet (*Mint a madarak*, 1963) már címében kifejezi azt a nyugtalanságot, kiegyensúlyozatlanságot, csavargásra való hajlamot, mely segít ugyan a haza, az élet sokoldalú megismerésében, de felületességre is szoktat, madártávlatra röpít a valóság tájaitól, úgyhogy a költő sokat is, de egyben keveset is

lát, mint a madarak. A változásoknak, mozgalmasságnak annyira megszállottja, hogy szerinte a „szerelemben is az volt a jó csak, / hogy vége lett és újabb jött helyébe”.

A kötet fő vonulatát azok a versek alkotják, melyek a konformizmus, megmerevedés ellen hadakoznak: *Rezedá, Adóiv, Próféta Szentandrás, E korban, Hagyomány, Mennyire más így, Tűnődő, Pléhpofájúak, E kintinban* stb. Az ars poetica-motívuma jelen van mindenütt, mint felhang kíséri a forradalom miatti aggodás s a kor vallatásának motívumait. De most a *Rezedá*-ban vagy az *Adóiv*-ben nem annyira saját hivatását kutatja, nem az igazi költészet útját a hamissal szemben, hanem azt a kérdést teszi fel, van-e egyáltalán a költészetnek helye ebben a korban, / melyben mikor „megcsodált képzeletünket / egy konstruktőr is lepipálja”. A kérdések ilyenirányú feltevése arra mutat, hogy Ladányi jól látja, mennyire megváltozott a dolgok értérendje. De nem szabad elfelejteni, hogy a művészetnek sosem volt olyan szerepe, mint amelyet a költő szeretne tulajdonítani neki. „A század forró pulzusának” mindig a termelőerők mozgása adott lüktetést, s ehhez valóban több köze van éppen egy konstruktőrnek. Az *Adóiv* panaszaiban is csak akkor van igazuk, ha a szellemi tempultság, kulturálatlanság, vagy a modern költészet torz gesztusai ellen szólnak, de nem akkor, ha a költő váteszként való áhítatos tiszteletét követelik trafikostól, házmestertől, hivatalnoktól. („Mióta differenciált lélekkel énekelgeti / e kor homályos énekét / agyongyörtört freudi énünk, / rajtunk röhög a trafikos, a házmester, a hivatalnok.”)

Ladányi bíráló hangja az élet olyan jelenségeiben talál méltó célpontot, melyeknek gyűjtőmedencéje pl. *Szentandrás*, ahol nincs emberfia, „aki olyan vigyázva / őrizné szívét, mint állatait,” vagy az irodalmi berkekben, ahol még nagyon is élő az a szemlélet, hogy a költészetet nyugdíjra jogosító polgári állás-ként fogják fel. Az *E korban* és a *Mennyire más így* c. verseknél vagyunk, melyekben a *Tűnődő* motívumai tűnnek fel: az elsöben a hőstett iránti nosztalgia, mint a hétköznapoktól való szabadulni-vágyás egyébként jellegzetesen romantikus érzése, a másodikban az álmokat melengető kamasz és az álmait felejtő polgárrá szürkülő, részletfizetési dátumokba merülő felnött ellentéte: („Hallgass hát, ostoba kölyök, / tűnj el a mi higgadt szívünkéből. / Tele vagyunk tennivalókkal, / részletfizetés-dátumok / úsznak felénk a levegőben..”)

A negyedik kötet (*Utánad kószálok*, 1965) logikus folytatása és betetőzése az előzőeknek. Az utóbbi idökben megjelent recenziók és tanulmányok nagy száma önmagában mutatja jelentőségét, de problematikusságát is.

Az első verseskötönyv falu iránti nosztalgiából mi sem maradt: Ladányi szemléletében, témaiban, képeinek anyagában, temperamentumában jellegzetesen városi költő. A kezdő korszakkal szemben történt nagy átalakulást egyetlen példával elég megvilágítani: a hold, mely a régebbi versek falut-idézö képeiben oly gyakran jelent meg, mint az idegen város mesterséges fényeinek ellentéte, így tér vissza: „Minden kellék a régi még, / holdfény csurog a köcsögökre. / Most meghatódni illenek / mielőtt itt rohadsz örökre.” Míg azelőtt a várost is a falu, a természet képeivel rögzítette a költő, most a természet is tipikusan városi képzetekhez kötődve jelenik meg. „A napi munka és a rövid alvás / közt ez az út / csillagcsilláros dolgozószobám”.

Versformái, groteszkjei, blues-szerű, „füst-ízű” dala összhangban vannak ezzel az új állomással. A groteszk, mint sajátos lírai forma, vers- és képépítési elv, uralkodóvá válik az *Utánad kószálok* lapjain, melyekről elgondolkodtatón rezignált, keserü hangulat árad. A kulcsot e versekhez is megadja már a *Tűnődő*, de a költő régebbi motívumai kiteljesednek, a világról alkotott ítélete egyértelműbbé válik. Ez az egyértelműség abban áll, hogy szinte mindenben csalódik: a forradalomban, a költészetben, a korban, az emberi kapcsolatokban. Az ellentmondások, melyek kiábrándultságát okozzák, főleg egy probléma, a költő és a világ konfliktusa körül csoportosulnak. Koczás Sándor legutóbb elvégezte Ladányi lírai geográfiájának felmérését, statisztikailag megállapította, honnan, milyen környezetből származik ihlete. Érdemes összeszámlálni ilyen módszerekkel azt is, hány versben foglalkozik Ladányi saját költő-mivoltával, azzal a konfliktussal, mely közte és a világ közt van. A *Csatangolás* c. ciklust jóformán ezek a versek töltik ki. (*Crszágút, Agyad és élvezetei, Szegény költő dala, Csatangolás, In memoriam L. M.*) Más versekben főleg irodalmi életünk visszásságai v. általában a költők rossz közérzete kerül előtérbe (*Fiúk, Műélvezet, Vers, Ima, Ars poetica, Múzsához, Dal, Kocsmakert, Tisztviselők, Nyugodtan édegelünk, Fűtyüreszve*). A költő szán néhány verset kritikusanak is (*Tanszonett*).

A felsorolt versek nagy számából kiténik, hogy meglehetősen költészet-centrikus oeuvre a Ladányié. Ez következik azokból a problémákból is, melyek az előző

kötetekben kerültek már napirendre: Ladányi nem találja helyét ebben a világban úgysem, mint költő. Képzeteiben a világ sajátosan visszajára fordult. Ez a visszasság onnan ered, hogy szerinte a forradalom nem hozta meg a kívánt eredményt, az új, igazabb emberi kapcsolatok kialakulását. A korszak Ladányi szerint újjászüli mindazt, amit a forradalom hivatott volt eltörölni. A világnak ezt a feje-tetejére-állítottóságát jól kifejezi az *Ars poetica*, melyben a költő világosan elhatárolja magát a köznapi életben kialakult normáktól, a saját törvényeit ismervén el mércének:

— Ezek a tévedéseim — mondom,
és felmutatom erőnyeimet.

Egyik oldalon tehát áll ő, amint „az éj szakadozott / lapjára másolgtja / vacogó álmait”, vagy „vagánykodik kinjában”, mert „képtelen volt / a húsosfazék mellé telepedni”, a másik oldalon pedig áll a „viharzó nő”, a „rizsporos Haza”, azokkal, kiknek van „közpénzen vett szeretőjük” s a költőkkel, kik „dühük kis számlijára állnak” és azt mérleglik, hány sorból jön ki egy ebéd vagy hány sorból telik szeretőre.

Ladányi állandóan a szegény költőként emlegeti sajátmagát („Itt él szegény költőd”). A szegény költő őrzi azokat az erőnyeket, melyeket a korszak elfecsérelt („nem mi vagyunk: a világ a beteg”), de cserélne már ő is bárkivel, „akinek még kemény az ökle”.

Egyrészt úgy érzi, hogy olyan korban él, mely nem kíván tőle egyetlen „tisztesseges hőstettet” sem („A hős nem én vagyok / a hőst rég eltemettük”, „Régen / könnyebben haltunk meg mi költők is, uram / ... Nem volt semmink, de kaptunk egy napot, / amikor hősök lehetünk”) — innen nála a történelmi és társadalmi érvényű hiábavalóság tudata, melynek érvényességét kiterjeszti a költőkre általában. Másrészt viszont úgy érzi, annyira elhatalmasodott a forradalom békés korszakában a társadalom korrumpálódása, hogy a költők sem vonhatják ki magukat alóla. Tisztviselők ők, kik egységesen követelik a fizetésemelést, s nem hisznek semmiben. Az eszmék elvesztették értéküket és hitelüket, mert nincs eszme „melybe a rothadás / nem szívárgott le, rést találva”, s nincs vágy, „mely tisztá, / mint az állatoké, / kik érdek nélkül üzekednek”.

Ladányi pesszimizmusa valóságos jelenségekből is táplálkozik, mögötte egyben a forradalom mátti aggodás húzódik meg. De milyen eszményt állít ő az oly pesszimistán megrajzolt világgal szemben? Ez költészetének egyik Achilles-pontja. Alternatívát csak az Osztályhoz intézett erőtlen segélykiáltásban („érte legyen a vers komor, / érte legyen a vers kegyes, / őt sebezze, neki talán / még fáj!”) és szerelmes verseiben ad. Szerelmes verseiben leleplezi magát: az a polgári-kispolgári morál, melyet a társadalom szemére vet, néhol átítatja az ő verseit is. Szép és szenvedélytől átítatott szerelmes verseiben megfosztja a szerelmet a még mindig rátapadó hazugságoktól, illúzióktól, de az a szabadosság, mit néhol trónra emel, nem az új proletár-kor vívmánya és tartozéka, hanem a letűnő polgári erkölcs velejárája. E kérdés tisztázására érdemes lenne egy külön tanulmányt írni a költő szerelmes verseiről, melyekben más aspektusban, elrendezésben szintén jelen vannak a már elemzett problémák.

A kritika egyhangúan a mélyebb filozófiai igény hiányában jelöli meg Ladányi költészetének legfőbb fogyatékoságát. Jelen tanulmányban abban tudnánk finomítani a kritika eme megállapítását, hogy a Ladányi által leírt korszak részleteiben helyes megfigyelésekről tanúskodik, egészében mégis elhibázott.

Főleg morális sikon támaszt „maximalista követelményeket” a társadalommal szemben, mert nem illeszti a kort egy történelmi folyamat összképébe, de magán a koron belül sem rajzolja meg a valóságos ellentmondásokat, a különböző irányba ható erőket. Művének nagy erőnye, hogy szuverén és szuggesztív költői-séggel ráirányítja figyelmünket sok részletkérdésre — melyek a maguk körén belül lehetnek döntőek is —, fogyatékosága viszont, hogy nem képes még a totális világné megragadására.